

SÜMMÂNÎ'NİN EĞİTİMİ VE EĞİTİM ANLAYIŞI¹

Doç. Dr. Eyüp AKMAN²

Sümmânî'nin eğitim anlayışını iki başlık halinde değerlendireceğiz. Bunlardan birincisi kendisinin nasıl eğitildiği, ikincisi etrafındakileri nasıl eğitmeye çalıştığı olacaktır.

Sümmânî'nin okur yazar olmadığı hakkında hemen hemen herkes aynı görüştedir. Fakat şairlerine baktığımızda onun bilgi birikiminin ne kadar yüksek olduğunu görürüz. Sümmânî bu kadar geniş bilgiye, kültüre nasıl sahip olmuştur? Kaynaklar onun ilk bilgisini babasından aldığını söylerler: “Sümmânî'nin babası Hasan Ağa, dinî bilgi ve milli terbiye almış biridir. Özellikle dine ve halk kültürüne eğilimli olduğu için Hüseyin'i de o yöne kanalize etmeyi düşünür. Oğluna zaman zaman önemli âşıklardan şairler okutur. Menkıbeler anlatır.”³

Âşık edebiyatımızda âşıkların bilgi ve görgü sahibi olmalarının ikinci yönünü bâde içmeleri oluşturur. Âşık, bâde içtikten sonra bir takım hasletler kazanır. Bunlardan biri aniden şair söyleme kudretine sahip olmaları, diğeri de saz çalma yeteneği kazanmalarındır. Sümmânî de bâde içtikten sonra şair söylemeye başlar. Söylediği “ tek tek” redifli ilk şiiri gerçekten başarılı bir şairdir. Bâde içen âşık, aşk ile, dert ile dolmuştur. Bundan sonra söyleyeceği bütün şiirler bu minval üzere olacaktır.

Bazı kaynaklar Sümmânî'nin bâde içtikten kısa bir süre sonra hemen Erzurum'a gittiğini orada Erbâbî⁴ ile atışma yaptığını söylerler. Bu konuda merhum hocamız Prof. Dr. Muhan Bali'nin 1965 yılında nalbant İshak Kemali'den derlediği bilgiler şöyledir: “ Sümmânî Ablaktaş'ta gördüğü rüyadan birkaç ay sonra Erzurum'a gelmiş, Taşmağazaları'nın alt tarafında bulunan Çardak Kahve'de Erbâbî ile karşılaşmıştır. Yıl 1872. Sümmânî 11 yaşında bir çocuk, Erbâbî ise 70 yaşlarında usta bir âşık. Karşılaşmada söze usta Âşık Erbâbî başlar. Çeşitli konularda ve nazire şeklinde devam eden söyleşiden sonra Erbâbî, Sümmânî'ye bir takım sorular sorar. Sümmânî başa baş bir mücadele ortaya koyar. Erbâbî, çocuk yaştaki Sümmânî ile alay ederek ona hakarete varan sözler sarf eder.”⁵ Sümmânî, bunun üzerine söylediği son dörtlükle Erbâbî'yi mat eder.

¹ Bu yazı, 14 Mart 2015 tarihinde İstanbul Büyük Şehir Belediyesi ve Sümmani Vakfınca düzenlenen “Vefatının 100. Yılında Aşık Sümmani Sempozyumu ve Anma Etkinliği”nde bildiri olarak sunulmuştur.

² Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
eakman@kastamonu.edu.tr

³ Hayrettin Rayman, Âşık Sümmânî -Hayatı ve Edebî Şahsiyeti Şiirleri ve Şiirlerinin Tahlili-, Ankara 1997 s.39

⁴ Bu şair hakkında Z.F. Fındıkoğlu, onun 1220-1300 yılları arasında Erzurum'da yaşadığını, hem klasik hem de hece tarzında şiirleri olduğunu, aynı zamanda cura çaldığını söyler. Çıraqları olduğundan bahsetmez.

⁵ Metin Özarslan, Erzurum Âşıklık Geleneği, Ankara 2001, s. 79

Buradaki bilgilerin, İshak Kemali'nin Sümmanî'yi yüceltmek için vermiş olduğu iyi niyetli bilgiler olduğunu düşünmek lazım. Çünkü mantıkî olarak âşıklığa yeni başlamış bir çocuğun hemen usta bir âşığı mat etmesi beklenemez. (Erzurum âşıklık geleneğinde , icra töresi ile ilgili şimdilik bilinen en eski karşılaşma örneği⁶ olma özelliği taşıyan bu karşılaşmanın daha sonraki yıllarda yapılmış olması lazım.)

Nitekim aynı konuyu ele alan Meddah Behçet Mahir daha gerçekçidir. Behçet Mahir'in anlatmasına göre Sümmanî, bâde içtikten sonra amcası tarafından Erzurum'a getirilir. Çardak Kahve'de meddah Erbâbî'nin karşısına çıkartılır. Erbâbî, Sümmanî için "Ne kadar bâde içmiş olursa olsun görgüsü yok, bilgisi yoktur. Evet bu bir hak âşığı olmuş ama staj göreceksin, kapı baca öğrenecek, ayak öğrenecek" dedikten sonra Sümmanî ayağa kalkıp Erbâbî'nin elini öper ve kendisine her şeyi öğretmesini ister. Bundan sonra Erbâbî'ye Sümmanî tam yedi sene hizmet eder.⁷

Sümmanî'nin ustasının kim olduğu ve ona ne kadar çıraklık ettiğini anlatan bu bilgiden başka elimizde bilgi yoktur. Şiirlerinde de saz ve söz ustasının kim olduğunu bildiren ifadelere rastlamıyoruz. Fakat onun bir üstadın rahle-yi tedrisinden geçtiği bellidir. Ustası, onun söz ile bağrını ezmiş, onu doğru yola sevk etmiş, hamur gibi yoğurmuş, kaptan kaba süzmüştür:

Adamın söz ile bağrın ezerler

Âheste âheste râha düzerler

Elden ele, kapdan kaba süzerler

Yoğururlar sonra insan ederler(K 185/2)⁸

Her sanat ve zanaat dalında olduğu gibi âşıklık geleneğinde de çıraklık-kalfalık ustalık evreleri vardır. Âşık, bu evrelerden geçtikten sonra mütekâmil hale gelir. Her işte bir emeğin olması gerektiğini söyleyen Sümmanî bir güzeli elde etmek için bile uğraşmak lazımdır der:

Sevdiğim bir güzel kalem kaş amma

Edâlı cilveli ser nakkaş amma

Güzelin sefası nâmı hoş amma

---

⁶ Metin Özarslan, a.g.e s.63

⁷ Saim Sakaoğlu vd., "Âşık Şenlik ile Sümmanî", Behçet Mahir'in Bütün Hikayeleri II, Ankara 1999, s.263

⁸ Buradaki şiirler Abdülkadir Erkal'ın "Âşık Sümmanî Divanı" adlı eserinden alınmıştır. Birinci rakam şiir numarasını, ikinci rakam dörtlük numarasını gösterir. Baştaki K, koşmayı; S, semaiyi; D, destanı; G, gazeli, işaret eder.

Evvelce uğruna çalışmak lazım(K 111/4)

Kısaca, âşığımızın bir üstattan ders aldığını söyledikten sonra onun şiirlerinin dinî ve tasavvufî boyutuna geçebiliriz. Meslek hayatından başka onun dinî yönünü çizen, ona yol gösteren bir müşdidinin olduğu, başka bir ifadeyle bir tarikata intisap ettiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Sümmânî insanın tek başına mürit olamayacağını muhakkak bir kâmile yönelmesi gerektiğini söyler:

Adam tek başına müřit⁹ olamaz

Varıp bir kâmile danışmayınca

Candan geçmeyince canan bulunmaz

Gönül her eşyaya karışmayınca (K 2/1)

Bir tarikata girmek on dokuzuncu asır âşık ve şâirlerinde sık görülen bir husustur. Bir tarikata girmeden insanın mutlu olamayacağını şöyle anlatır Sümmânî:

Sümmân'ım görmedim hiç zevk u sefa

Her sefa dalına konmuş bin cefâ

Her ne istedimse yokdurur¹⁰ vefa

Tarikat kulpuna yapışmayınca (K 2/3)

Sümmânî'nin hangi tarikata intisap ettiği ve onun müşdidinin kim olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Kaynaklar onun Kadirî tarikatına mensup olduğunu yazar.¹¹ Bazı kaynaklar ise aşağıda verdiğimiz şiirden dolayı onu Rifaî olarak kabul ederler¹²:

Mürşid dervişinden olur haberdâr

Evlâd-ı Resul'dür nesli peygamber

Rifâî kolunda ol dem ser-te-ser

Sertâcım sahib ol piri gözlerim(K 121/2)

⁹ Bu kelime "mürit" olmalı. Nitekim Hayrettin Rayman'ın kitabındaki şiirde "mürit" olarak geçer. s.209

¹⁰ -yokdurur sözcüğü arkaik bir sözcük olup Sümmânî'nin bu sözcüğü kullanmaması gerektiği görüşündeyiz. Bu şiir başka birine de ait olabilir.

¹¹ Hayrettin Rayman, a.g.e s. 75

¹² Kadiri tarikatı mensupları, Rifaî tarikatını kendilerinden ayrılmış bir kol sayarlar. Bkz. Gölpinarlı s. 193

Bazıları ise onun tasavvufi neş'eyi aldığı asıl kişi olarak Sanamerli Hacı Ahmet Baba ile Narmanlı Ethem Baba'yı gösterirler.¹³ Aşağıda verdiğimiz şiirde ise Sümmânî mürşidinin Hızır baba olduğunu söyler:

Sümmânî cemâlin cimdir

Muradın elifi mimdir

Sorsalar mürşidin kimdir

Hızır Baba'dan almışım(S 20/5)

Bu Hızır Baba'nın bildiğimiz Hızır peygamber mi yoksa yerel bir mutasavvif kişi mi olduğunu bilemiyoruz.

Başka bir şiirinde de Sümmânî'yi Hacı Baba'nın kapısında görüyoruz:

Cümle uşşâkın gülüdür

Tûr-ı Sina bülbülüdür

Kapında zâif kulundur

Sümmânî Hacı Baba'nın(S 23/3)

Sümmânî'ye göre dert ehlinin derdine derman olan bir de Ali Baba vardır. Biz bu Ali Baba'nın da kim olduğunu bilmiyoruz.

Bu aşkın şarabı kimden çabadır

Âşık için sefa vakt-i sabâdır

Ehl-i derdin demi Ali Baba'dır

Fehmi idrak etsen Bismillah yeter(K 191/5)

Sümmânî, Halveti tarikatından olduğu anlaşılan Abdülkadir adlı birini de bir gazelinde över ve ondan himmet diler:

Yâridir, sırdaşdır, kardeşidir, koldaşdır

İhyâ-yı ahvâl içinde halveti Abdülkadir

---

¹³ Abdülkadir Erkal, a.g.e s. 23

Kulundur zâif Sümmânî dûr etme himmetinden

Men kavlinde müslim gönder rihleti Abdülkadir (G 15/10)

Burada karşımıza pek farklı bilgiler çıkmaktadır. Sümmânî hangi tarikatın mensubudur, yukarıdaki isimlerden hangileri onun gerçek müşdidir, sırf şiirde bir ismi zikretti diye o kişiyi Sümmânî'nin müşdidini mi kabul edeceğiz? Gibi sorular cevap beklemektedir. Cevabı belli olan ise onun tasavvufu, bir yaşam tarzı haline getirdiğidir. O -yine bir şiirinden hareketle öğreniyoruz¹⁴-otuz yaşında tasavvuf hayatına girmiştir.

b. Sümmânî'nin Eğitici Yönü:

Bu bölümde Sümmânî'nin eğitimle ilgili görüş ve önerilerini ele alacağız.

Modern eğitimde eğitime hazır bulunuşluk en önemli faktördür. Bunun diğer adı da taleptir. Öğrencinin talebi doğrultusunda öğretmen ona karşılık verir. İster tasavvufî eğitiminde ister meslekî eğitiminde Sümmânî hep talepkardır. Talep etmek tek başına yetmez. Girdiği bu yolda derse devam etmek, talimlerini yerine getirmek lazım. Şöyle söyler Sümmânî:

Gönlü mülayim ol ahlakta hâlim

Dersine devam et çok eyle tâlim

Her şeyden tatlıdır kalemde ilim

İsterim her zaman bilesin oğul(K 94/4)

Âşıkların yetişmesinde, çırakların ustalarının davranışlarını iyi gözlemlemeleri ve söyledikleri sözleri kulaklarına koymaları şarttır. Bunları yerine getiremeyen âşık, gelenekte başarılı olamaz. Sabır ile her söylenileni dinlemek, işe yarar faydalı işlerin farkında olmak gerekir. Bu durumu şu dördlüğünde ne güzel anlatır:

Sabırdır âlemde selamet bâbı

---

¹⁴ Dertsiz iken dert ehinden dert aldım

Bu aşkın bahrına daldıktan sonra

Otuzunda ben ustamdan vird aldım

Bu serim sevdaya saldıktan sonra (K 19/1)

Şırayı hamranda içirir âbı

Her kimde duyarsaz yarar cevabı

Fehm-i idrak ile gûşen ko (K 159/3)

Sabra ilaveten kanaat etmek de çok önemlidir. Bu durumu da şöyle anlatır:

Derdi taksim eder hükm-i adalet

Her neyi var ise bütün emanet

Bir dervişin şifâsı sabr u kanaat

Bunun Eflatun' u Lokman' ı olmaz(K 260/3)

Hemen pes edip işi bırakmak da olmaz. Şartlar ne olursa olsun hizmete devam etmek ve ondan bir ihsan almak gerekir.

Her ne olursan ol erkânı gözle

Erkânında mâh-ı sultanı gözle

Hizmete devam et ihsanı gözle

Kim kemlik ederse sen eyle eylik (K 82/2)

Eğitim esnasında bilenlerin yanında lüzumlu lüzumsuz konuşulmamalıdır, susulmalıdır:

Bülbülsüz deminde gülüm mahpus et

Uzatma haramda elin mahpus et

Âlim huzurunda dilin mahpus et

Katre, dalga vurmaz ummana karşı(K 54/3)

Sümmânî'nin eğitime verdiği önem büyüktür. Bunu, bazı öğüt ve nasihatlerinde görmekteyiz. Tasavvuf yönünün güçlü olmasından dolayı, dünya malına tamah etmemek, şeytana uymamak gerekirken, okumanın ve okutmanın önemine de değinir:

Aman meyl etme dünya malına

Tuzağa düşersin bakma eline

Oku, okut, gir doğruluk yoluna

İlm ile amel et uyma şeytana(D 2/2)

Sümmânî'nin ilme verdiği kıymet de çok büyüktür. Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi onun bilgi kaynakları, başlangıçta babasından ve çevresinden duyduklarıyken; âşıklık geleneği, şeriat ve tarikat o bilgilere ilave bilgiler katmıştır. O artık şeriat yolu üzere yürür:

Şeriat tarikat maksuda yoldur

Halk eden Halıktır halk olan kuldur

Sağ yanında olan evrağın doldur

Cehd et kapatasin sol kapısını (K 51/4)

Sümmânî'nin ilim anlayışı Yunus Emre'ye benzer. O da önce kişinin kendini bilmesi gerektiği görüşündedir.

İnsan gerek bile kendi zâtını

Her meydana uğratmaya atını

Dışarıda arama kimya otunu

Eğer bulam dersin kimya sendedir(K 207/3)

Sümmânî tasavvufu en iyi bilen âşıklarımızdandır. Mutasavvıfların "ölmeden önce ölünüz" düsturunu Sümmânî de benimsemiştir.

Ölmezden evvel öl kabri burada gör

Gir mizana, tartı seyri burada gör

Gir mezara ol cinâni burada gör

Eğer ukba eğer dünya sendedir(K 207/5)

Tasavvufta bir "hal ehli" olmak bir de "kal ehli" olmak vardır. Hal tasavvufta bir neşe, sıkıntı, zikir yahut güzel bir ses sebebiyle müritte meydana gelen manevi zevk anlamında kullanılır. Bu hal,

isteyerek dileyerek değil, kendiliğinden meydana gelir. Bu hali yaşayan müritlere bazı sırların açıldığı görülür.¹⁵Sümmânî hal ilmini bilmeyenleri câhil görür:

Seherde avına çıkan avcılar

Avını kaldırır iz ile gider

İlm-i hal bilmeyen câhiller

Geçirir ömrünü söz ile gider(K 178/1)

Bütün bu uygulamalardan sonra kişi noksansız iş de yapsa, kılı kırk da yarsa “kemal” seviyesine ulaşmadıysa, yani olgunlaşmadıysa bunun bir önemi yoktur. Çünkü tasavvufta son aşama “kâmil olma” aşamasıdır. Bu aşamaya gelmek için büyük çabalar sarf edilir. Bu durumu Sümmânî şöyle anlatır:

Der Sümmânî rah-ı Hakk’a varsalar

Köşe-yi vahdette karar kılsalar

Bir kılı tam kırk yerinden yarsalar

And içerem olmaz kemâlden ince (K 20/3)

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Sümmânî, meslek eğitimini(âşıklığını) devrin saz ve söz ustalarından görerek, duyarak ve öğrenerek tamamlarken; dinî eğitimini bir tasavvuf erbabı veya bir mürşitten istifadeyle gerçekleştirmiştir. Her iki kaynaktan aldığı bilgiler, onu devrinin büyük üstatları arasına koymuştur. Böylesine bilgi donanımına sahip olan birisi, sahip olduğu bilgi ve tecrübelerini, yaşadığı çağda, etrafındakilere aktarabilmiş onları eğitebilmiş midir? Bu soruya kısmen evet cevabı verebiliriz. Çocuklarının onun izinden giderek âşıklık sanatını sürdürdüğünü biliyoruz. Böylelikle Sümmânî kolu oluşmuş olmaktadır. Fakat çocuklarından başka Sümmânî'nin başka çırak yetiştirdiğini bilmiyoruz. Bazı araştırmacılar bunun sebebini ekonomik şartlara bağlamaktadırlar. Çünkü çırak yetiştirmek, beslemek aşığa ekonomik bir külfet getirecektir.¹⁶

Gerçek veya rivayete dayalı hayatı hikâyesinden pek çok yeri gezdiğini bildiğimiz Sümmânî, gittiği yerlerde halkı irşat etmiş, onlara bilgilerini tecrübelerini anlatarak adete onlara eğitmenlik

¹⁵ Cafer Özdemir, “Âşık Sümmânî'nin Gözünden Tasavvufa Bakmak”, I. Uluslararası Âşık Sümmânî ve Âşıklık Geleneği Sempozyumu Bildirileri, Erzurum 2012, s. 107

¹⁶ Hayrettin Rayman, a.g.e s. 40

yapmıştır. Günümüze ulaşan şiirleriyle onun eğitimcilik vasfını gündeme getirmek, nasihatlarını talebelere aktarmak her halde biz hocaların işidir. Burada bunları anlatarak bu vazifemizi ifa edebildiysek ne mutlu bize. Böyle bir organizasyon yaparak Sümmânî'yi unutturmayanlara teşekkür ediyor, Sümmânî'ye Allah'tan rahmet diliyorum.

KAYNAKLAR

ERKAL, Abdülkadir. Âşık Sümmânî Divanı, Ankara, Birleşik Yayınevi

[FINDIKOĞLU], Ziyaeddin Fahri. Erzurum Şairleri, İst. 1927

GÖLPINARLI, Abdülkadir. Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar, İstanbul 1969

ÖZARSLAN, Metin. Erzurum Âşıklık Geleneği, Ankara 2001

ÖZDEMİR, Cafer. "Âşık Sümmânî'nin Gözünden Tasavvufa Bakmak", I. Uluslararası Âşık Sümmânî ve Âşıklık Geleneği Sempozyumu Bildirileri, Erzurum 2012

RAYMAN, Hayrettin. Âşık Sümmânî- Hayatı ve Edebi Şahsiyeti Şiirleri ve Şiirlerinin Tahlili, Ankara 1997

SAKAOĞLU, Saim vd., "Âşık Şenlik ile Sümmânî", Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II, Ankara 1999